

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE EMİR KİPİ-İSTEK KİPİ KOMBİNASYONUNUN ÖĞRETİMİ VE ÖĞRENİMİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Dr. Mustafa ÇETİN
İstanbul Kültür Üniversitesi
turkish@ttmail.com

ÖZET: Emir kipi ve istek kipi Türkçe'nin temel iki iletişim formu olarak gündelik Türkçe kullanımında çok önemli bir yere sahiptir. Her iki kipin ortak kullanımından oluşan kombine kullanım da ayrıca önem arz etmektedir. Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenenler açısından her iki kipin hem öğrenimi hem de kullanımında büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Emir kipi öğretiminde en büyük zorluk üçüncü tekil ve çoğul şahıslardaki Türkçeye has kullanımın batı dillerinde yer almaması ve dolaylı anlatım olarak algılanmasıdır. İstek kipi öğretiminde temel zorluk, "İste-mek" kavramının altında gizli soyut "istek" olgusunun öğren(i)ci tarafından gelecek zaman gibi algılanması meselesidir. İstek kipi öğretiminde karşılaşılan sosyolojik zorluk ise, genel günlük kullarımdaki anlamıyla istek kipi kullanılarak söylenen sözlerin yabancılar tarafından "Söz verme" şeklinde algılanması, "İstemek" kavramının ardında yer alan esnekliğin sezilememesidir. Kombine kullanımda, istek kipiyle sorulan soruya emir kipi ile cevap verilmesi birinci temel zorluğu oluşturmaktadır. Bu kullanım bütün dillerde aynı şekilde ifade edildiği halde, Türk toplumu gibi sosyal paylaşımı güçlü toplumlarda görülen bu yoğun kullanım özellikle batılı yabancılar açısından son derece karmaşıktır ve pek çok kullanım güçlüğü barındırmaktadır. Pek çok yabancılar Türkçe öğreten öğretici tarafından her iki kipin sınırlı olarak öğretilmesi ve iki kipin ortak kullanımından oluşan kombinasyonun, sınırlı olarak öğretilmesi ya da yok sayılması söz konusudur. Bu ve benzeri pek çok konunun ihmal edilmesi Türkoloji eğitimi almış öğreticilerin sınırlı olmasıyla da bir anlamda bağlantılıdır. İstek kipinin geçmiş zaman kullanımının (İstek kipinin hikayesi) pek çok yabancı dilde karşılığının olması ve yoğun olarak kullanılmasına rağmen Türkiye Türkçesinde yerine dilek şart kipinin hikayesinin yaygın olarak kullanılması ve adı geçen kipin yabancılar öğretilmemesi bir başka üzerinde durulması gereken konudur.

Anahtar Sözcükler: Türkçenin öğretimi, Türkiye Türkçesi, emir kipi, istek kipi

ABSTRACT: As two fundamental communication forms of Turkish, the imperative mood and the optative mood have a key position in colloquial Turkish performance. The combined usage, consisting of joint usage of both moods, is also critical. Individuals learning Turkish as a foreign language encounter major difficulties in both learning and using both moods. The ultimate

difficulty in teaching the imperative mood is the fact that the unique usage of third-person singular and the plurals in Turkish does not exist in the Western languages and thus perceived as reported speech. The essential difficulty in teaching the optative mood is the fact that the hidden abstract “wish” fact behind the “To-Wish” is perceived as future tense by the student/learner. The sociological difficulty encountered in teaching the optative mood is the fact that the comments made using the optative mood in the common colloquial meaning are perceived as “Promising” by foreigners and the extensibility behind the concept of “Wishing” is not sensed. In combined usage, the first key difficulty is the fact that the question asked using the optative mood is answered using the imperative mood. Even though this usage is expressed in the same way in all languages, this intense usage observed in societies with powerful social communion, such as the Turkish society, is extremely complicated for the Western foreigners in particular, and incorporates many usage difficulties. Many Turkish teachers teaching both moods to many foreigners in a limited manner and teaching the combination formed by joint usage of both moods in a limited manner or ignoring can be discussed. Neglecting this and many other similar matters is, in a way, related to the number of teachers with Turcology education being limited. Despite the fact that the past tense usage of the optative mood (the past optative mood) has corresponding moods in many foreign languages and used intensely, the fact that the past conditional mood is used commonly in Turkey Turkish instead and the said mood not being thought to the foreigners are other matters to be emphasized.

Key Words: teaching of Turkish, Turkish, imperative mood, optative mood

Giriş

Emir kipi ve istek kipi Türkçe'nin temel iki iletişim formu olarak gündelik Türkçe kullanımında çok önemli bir yere sahiptir. Her iki kipi ortak kullanımından oluşan kombine kullanım da ayrıca önem arz etmektedir.

Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenenler açısından her iki kipi hem öğrenimi hem de kullanımında büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Emir kipi öğretiminde en büyük zorluk üçüncü tekil ve çoğul şahıslardaki Türkçeye has kullanımın batı dillerinde yer almaması ve dolaylı anlatım olarak algılanmasıdır. İstek kipi öğretiminde temel zorluk, “İste-mek” kavramının altında gizli soyut “istek” olgusunun öğren(i)ci tarafından gelecek zaman gibi algılanması meselesidir.

İstek kipi öğretiminde karşılaşılan sosyolojik zorluk ise, genel günlük kullandığı anlamıyla istek kipi kullanılarak söylenen sözlerin yabancılar tarafından “Söz verme” şeklinde algılanması, “İstemek” kavramının ardında yer alan esnekliğin sezilememesidir.

Kombine kullanımda, istek kipiyle sorulan soruya emir kipi ile cevap verilmesi birinci temel zorluğu oluşturmaktadır. Bu kullanım bütün dillerde aynı şekilde ifade edildiği halde, Türk toplumu gibi sosyal paylaşımı güçlü toplumlarda görülen bu yoğun kullanım özellikle batılı yabancılar açısından son derece karmaşıktır ve pek çok kullanım güçlüğü barındırmaktadır.

Pek çok yabancılar Türkçe öğreten öğretici tarafından her iki kipin sınırlı olarak öğretilmesi ve iki kipin ortak kullanımından oluşan kombinasyonun, sınırlı olarak öğretilmesi ya da yok sayılması söz konusudur. Bu ve benzeri pek çok konunun ihmal edilmesi Türkoloji eğitimi almış öğrencilerin sınırlı olmasıyla da bir anlamda bağlantılıdır.

İstek kipinin geçmiş zaman kullanımının (İstek kipinin hikayesi) pek çok yabancı dilde karşılığının olması ve yoğun olarak kullanılmasına rağmen Türkiye Türkçesinde yerine dilek şart kipinin hikayesinin yaygın olarak kullanılması ve adı geçen kipin yabancılar öğretilmemesi bir başka üzerinde durulması gereken konudur. İstek kipinin rivayeti için de aynı durum söz konusudur.

Yabancılar Türkçe öğretiminde çok yaygın ve doğru bir uygulamayla öğrencilere verilen ilk zaman şimdiki zamandır. Yer yer deneysel anlamda geniş zamanla başlama girişimleri olsa da bunun kabul gören bir yaklaşım olduğunu söylemek zordur. Geniş zamanla başlamak isteyenlerin tezlerinde bir dereceye kadar haklılık payı vardır. Çıkış noktaları geniş zaman erken öğretildiğinde yeterlik kipi, gereklik kipi ve bazı geniş kullanımı olan ama öğretiminde güçlükler çekilen ulaçlara daha çabuk ulaşılabilmektedir.

Bu tezin yanlış ve her zaman yanlış kalacak tarafı ise şimdiki zamanın istendiğinde geniş zaman işlevi yüklenebilmesi ama geniş zamanın hemen hemen hiçbir şekilde şimdiki zaman gibi kullanılamamasıdır. “Ben İstanbul’da oturuyorum.” ve “Ben İstanbul’da otururum.” cümlelerinden anlaşılanın aynı değildir. Her iki cümle de doğrudur ama ortak anlam taşımazlar. Şimdiki zamanla kurulan cümle şu anki ve sürmekte olan durumu ifade ederken Geniş zamanla kurulan cümle “Oturmak isterim” ve “Oturacağım” gibi anlamlar yüklenmiştir. Şimdiki zamanla kurulan cümle geniş zamanı da içinde barındırmaktadır.

Şimdiki zaman, istek kipi, emir kipi ve geniş zamana yabancılar Türkçe öğretimi açısından sosyolojik bir yaklaşımla bakıldığında; Şimdiki zaman olmadan konuşmak, istek kipi ve emir kipi olmadan iletişim kurmak, geniş zaman olmadan Türkçe’yi iletmek mümkün değildir. Bu satırlar bir hüküm oluşturmaktan öte yabancılar Türkçe öğretiminde bir motivasyon ögesi olarak kullanıldığında hedef belirlemeye yardımcı olmaktadır. Dil öğreniminde tartışılmaz bir şekilde amaç iletişimidir (Sarıçiyil: 2008). İstek kipi, emir kipi ve birlikte oluşturdukları kombinasyon iletişimin temel yapı elemanları durumundadır.

Bazı dillerde şimdiki zaman ve geniş zamanı karşılayan tek zaman olması (Almanca gibi) Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenci için ayrıca bir

mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında yabancılar tarafından genelde bilinen yabancı dil olarak İngilizcede geniş zamanın yoğun kullanımının yaygınlığına da bağlı olarak geniş zamanın şimdiki zaman gibi algılanması söz konusu olmaktadır. Bu noktada yabancılarla Türkçe öğreten öğreticilerin geniş zamanın özelliklerini anlatırken “Her zaman ve sürekli yaptığımız şeyler için kullanılır.” gibi açıklamalarının da büyük rolü vardır.

Geniş zamanın diğer özelliklerinin ve şimdiki zamanla karşılaştırmalı olarak öğretilmemesi de bir diğer yaygın yanıştır. Bu yapılmadığı için öğrencinin geniş zaman kullanımını artarken, şimdiki zaman gerektiren konularda da geniş zaman kullanmaya başlaması söz konusu olmaktadır. Bunun en yaygın örneği cümle bazında göstermek gerekirse; “Seni seviyorum.” yerine kendi ana dilleri veya İngilizcenin etkisiyle “Seni severim” demeye başlamalarıdır.

İstek kipi (Gülsevin, 1999) ve emir kipinin (Uzman, 1992) tarihi gelişimi pek çok çalışmada ele alınmış, ilgili konular üzerinde pek çok değerli bilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir. He anlamda ihmal edilen ise bu zaman ve kiplerin yakın tarihteki gelişimi ve günümüzdeki durumudur. Ne yazık ki bu konularda özellikle sosyolojik gelişim açısından değerlendirme ve çalışmalara rastlanmamaktadır. Bir şekilde bugüne dair yapılan çalışmaların gelecekte bu konulara eğilen kişi ve akademisyenlere kaynaklık edeceği göz ardı edilmektedir. Bu yapılmadığı takdirde gelecekte, günümüze dair yapılan çalışmalarda yeterli veri sağlanmamış olacaktır. Özellikle Türkoloji bölümlerine bu konuda büyük görevler düşmektedir. Tarihi seyirin takibi yanında günümüz Türkçesinin de Türkoloji bölümleri tarafından mercek altında tutulması gerekmektedir.

Ana konumuz olan Emir kipi ve istek kipine geçmeden önce basit zamanların, belirli ve belirsiz geçmiş zaman dışında, emir kipi işlevini farklı oranlarda taşıdığını hatta bunun bir oranda istek kipi için de geçerli olduğunu söylememiz gerekiyor. Diğer dillerde de az çok farklarla bu durumun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

Türkçe öğrenen yabancılar sıkça emir kipi ve istek kipinin neden bu kadar yoğun kullanıldığı konusunda sorularıyla karşılaşılır. Hatta bu düşüncelerine yorum katıp otorite toplumu olduğumuz, demokrasinin tarihi geçmişinin eskiye dayanmaması, bireyselleşme ve pozitivizmin yaygınlaşmamış olmasına bağlayanlar da olmaktadır. Biz bu çalışmada bunlara temas etmeyeceğiz ama bu konunun da ayrı bir çalışma hatta tez konusu olduğunun da altını çizmekte fayda görüyoruz.

İstek Kipinin Günümüzdeki Kullanımı ve Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler

Bilindiği gibi istek kipi kişi zamirlerinin altısı için de kullanılabilir. Günümüzde ise birinci tekil ve birinci çoğul kişiler dışındaki kullanımları dua, beddua, deyim gibi kalıplaşmış kullanımlarda sürmektedir. Diğer dört kişi zamirinde ise emir kipi ile oluş(turul)an kombinasyon kullanılmaktadır (Çetin, 1999).

İstek kipinin işlevi, adından da anlaşılacağı üzere “İste-mek” fiilinin kendine has karakteri ve kişiselleştirilebilir esnekliği ile bağlantılıdır. Bu sayededir ki istek kipi bir kişide “Söz verme” anlamı taşıyabilirken bir başka kişinin kullanımında “Söyler söylemez unutulmuş, öylesine söylenmiş söz” olarak sarf edilebilmektedir. Bir başka deyişle kişiden kişiye kullanımı farklılık gösterebilmektedir.

Sosyolojik açıdan gönüllü olma, isteme, başkasının yapmasını engelleme, çıkarını düşünme, kendini veya bir grubu motive etme, haber verme, onay alma, izin alma, bir şeyin olabilirliğini anlamaya çalışma, yapmak istemediği halde istiyormuş gibi görünme, kişisel istek belirtme, güven aşılama veya güven kaybı gibi pek çoğu birbirine zıt özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle birinci tekil kişi kullanımındaki haber verme, bilgilendirme işlevi pek çok dilde kullanımdan düşmüş olmasına rağmen günümüz Türkçesinde varlığını sürdürmektedir. Çağımızın temel davranış biçimleri arasında yer alan “Bireyselleşme”nin artmasına dayalı olarak zayıflama süreci başlamış olsa da genel kullanımındaki varlığını uzun yıllar sürdüreceği gibi görünmektedir.

İstek kipinin kullanımına zaman açısından bakıldığında ise içinde bulunulan an, yakın gelecek, sınırlı da olsa uzak gelecek ifade edebildiği görülmektedir. Türkçe açısından öyle görünmemekle beraber diğer dillere tercüme edildiğinde, olasılık, yeterlik, gereklik gibi işlevleri de ortaya çıkmaktadır.

İstek kipinin hikayesi ise İstanbul ağzında kullanımdan düşmeye başlamıştır. Anadolu ağzlarında ise kullanım yoğunluğu devam etmektedir. İstek kipinin hikayesi yerine kullanılmaya başlanan dilek şart kipinin hikayesi böylece iki işlev taşımaya başlamıştır. Biri isteği, diğeri şarta bağlı isteği anlatan iki kalıbın işlevi dilek şart kipinin hikayesine yüklenmiş görünmektedir.

Konumuzun dışında olmakla beraber belirli geçmiş zamanın hikayesinin İstanbul ağzında kullanımının zayıflamasından ötürü belirsiz geçmiş zamanın hikayesinin hem bilinen hem de bilinmeyeni ifade eden bir zaman durumuna gelmesi de böyledir.

İngilizce öğrenmeye yoğun bir şekilde yönlendirilen gençlerin istek kipinin hikayesini kullanma arayışları görülmektedir. Bunun sebebi başta İngilizce olmak üzere pek çok dilde istek kipinin hikayesinin bazı farklılıklara rağmen bir karşılığının olmasıdır. İngilizcedeki bu cümle kalıbının günümüz İstanbul ağzında dilek şart kipinin hikayesiyle ifade ediliyor olması gençleri bir karşılık bulmaya yönlendirmektedir. Buna benzer bir gelişme de yeterlik kipinin İngilizcenin tesiriyle çok ciddi bir şekilde canlanmasında da görüyoruz.

İstek kipi yabancılara öğretilirken başlangıçta hiçbir sorunla karşılaşmamaktadır (Çetin, 2001). Kullanım aşamasında ise özellikle birinci tekil kişi kullanımında öğrencinin kullandığı cümleye tam bir anlam veremediği, zihninde tam bir yere oturmadığı görülmektedir. Özellikle batılı öğrencilere neden zorlandıkları sorulduğunda adeta kendi kendilerine konuşuyor gibi hissettiklerini söylemektedirler. Gerçekte istek kipinin birinci kişisinin bir de

kendi kendine konuşma işlevinin olduğu doğrudur ama günlük kullanımdaki yoğunluğu bununla ilgili değildir. Burada isteğini pek de özel bir anlam yüklemeyen paylaşma arzusu söz konusudur.

İstek kipinin özellikle birinci tekil kişi ile yoğun kullanımı tamamıyla Türkçeye has bir özelliktir ve sosyolojik alt yapıyla ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği gibi zamanla Türkçede de bireyselleşmenin artmasıyla kısmen zayıflayacaktır.

İstek kipinin birinci çoğul kişi kullanımı hem öğretim hem de öğrenim açısından oldukça kolay olmaktadır. Burada tabii ki esas etken diğer dillerde de tam bir karşılığının olmasıdır. Yabancı öğrenciler bu kalıbı gerçekten sevmekte ve kullanmaya çalışmaktadırlar.

Bu arada bu kolaylığın grup içi kullanımda söz konusu olduğunu da belirtmekte fayda var. Zorluk, grup üyelerinin farklı istekleri olduğunda, izin veya onay alma işlevinde kullanıldığında cevaplarda emir kipi kullanma zorunluluğunun ortaya çıkmasındadır.

Ne yazık ki yabancılara Türkçe öğreten bazı öğreticilerin bu durumla karşılaşmamak için istek kipi ve emir kipini sınırlı olarak öğretmeleri, iki kipin oluşturduğu kombinasyonu da görmezlikten gelmeleri söz konusudur. Bu pek çok öğreticinin kendisinin de tam olarak içinden çıkamadığı bir konudur. Hatta açıklamalar öğrencinin ana dilinde veya ortak bilinen bir diğer yabancı dilde yapılsa bile işin içinden çıkılamıyor olmasıyla ilgilidir.

Emir Kipinin Günümüzdeki Kullanımı ve Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler

Yukarıda da belirtildiği gibi emir kipi, istek kipiyle birlikte temel iletişim kalıplarımızdan biridir. Türkçede olağan üstü güçlüdür ve çok yüksek kullanıma sahiptir. Türkoloji sahasında birinci kişinin de kendine emir verip veremeyeceği gibi konularda tartışmalar olmuş, kişinin adeta ayna karşısında kendine öğüt verir gibi ya da kendi kendine konuşması üzerinde durulmuştur(Ercilasun, 1995).

Emir kipi yabancılara öğretilirken çoğul ikinci kişi için veya kibarlık ifadesi olarak kullanılan kalıba (-In,-in,-un,-ün) eklerinin ardından ilave edilen (-Iz,-iz,-uz,-üz) kullanımı kesinlikle verilmemelidir. Günümüzde kullanımdan düşmemiş olmakla birlikte sınırlı kullanıma sahip bu eklerin öğretimi konuyu daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Türkçe öğrenen yabancıların özellikle bina girişlerinde gördükleri "İTİNİZ-ÇEKİNİZ" yazıları onları bu konuda sorular sormaya yönlendirmektedir. Onlara bunun özel ve sınırlı bir kullanım olduğu söylenmelidir. "Kibarlık ifade eder." gibi kaçamak ve eksik açıklamalar yapılmamalıdır. Ana dil kullanıcısı olarak bizim ayırt edebileceğimiz kullanımın onlar tarafından anlaşılması ve yerinde kullanılması zordur.

Emir kipine has sertliğin cümle başına veya sonuna eklenen "Lütfen" ile yumuşatılması önemli bir husustur ve Türkçe öğrenen yabancıların emir kipini daha rahat kullanmalarına yardımcı olmaktadır. Bu arada Türkçenin günlük

kullanımında bazen ihmal ediliyor olsa da cümle sonlarına ünlem konulmasına özen gösterilmelidir. Aksi takdirde yabancılar Türkçe konuşurken düz cümle gibi algılamakta, emir kipine has çeşitli oranlarda yükselmesi gereken tınıyı verememektedirler.

Emir kipi, adı üstünde emir işlevi dışında, istek, rica, arzu, tavsiye, öneri, hatırlatma, yönlendirme, motivasyon, sınırlama, paylaşma, iş bölümü, görevlendirme, inisiyatif alma veya yükleme, isteme veya istememe gibi pek çok işleve sahiptir. Hitap ettiği zaman diliminin ise içinde bulunulan an, yakın gelecek kısmen de gelecek zaman olduğu söylenebilir.

Emir kipinin yabancılar öğretiminde özellikle ikinci tekil kişi öğrenilirken ve öğretilirken hemen hemen hiçbir zorlukla karşılaşılmamaktadır. Bu bütün dillerde fiil kökünün mastar eki kullanılmadan söylendiğinde emir kipinin ikinci tekil kişisine karşılık gelmesiyle ilgilidir. İkinci çoğul kişi öğretiminde ise Türkçeye has ekler gelmesi, ünlü uyumu gerektirmesi, fiil ünlüyle bitiyorsa “Y” kaynaştırma sesinin eklenmesi, iki ünlü arasında t-d değişmesi yaşanan git-mek, tat-mak ve et-mek fiilleri ve et-mek fiilinin yardımcı fiil olarak sıkça kullanılıyor olması temel zorlukları oluşturmaktadır.

Yabancılar Türkçe öğretilirken emir kipi “Dolaysız emir” ve “Dolaylı emir” olarak ayrı ayrı öğretilmelidir. Eğer bu sınıflamayı en başta öğretici yapmazsa, öğrenci tarafından tekil ve çoğul üçüncü kişi “Dolaylı anlatım” veya “Gereklik” kipi gibi algılanmakta, öğrenmek ve öğretmek için kullanılan zaman bir anlamda boşa harcanmaktadır. Özellikle batı dillerinde bu kalıbın gerçek bir karşılığı olmadığından, gereklilik de ifade eden bir kalıp kullanılmaktadır. Fakat öğrenci bunu bütün kişiler ve her şartta kullanabileceği şeklinde algılayabilmektedir. Öğretici bu durumu öğrencilerle gerekirse bir diğer yabancı dil veya öğrencinin ana dilinde açıklamalıdır. Bunun sadece ilgili kalıba en yakın kalıp olduğu için kullanıldığı hatırlatılmalıdır.

İkinci tekil kişi ve ikinci çoğul kişi “Dolaysız” veya “Doğrudan” emir grubunu oluşturmaktadır. Burada bilindiği gibi yüz yüze olma, karşı karşıya olma, emri veren ile alanın aynı ortamda olması söz konusudur. Yüz yüze olan kişilerin birbirleriyle ilgili konuşması söz konusudur. Eğer vücut dili kullanımına da gerekli önem verilirse verilen eğitim yerine ulaşmaktadır.

Üçüncü tekil kişi ve üçüncü tekil kişi ile emir kipi kullanımı ise yabancılar açısından bir muammadır ve uzun süre muamma olarak kalmaktadır. Bu güçlüğüün temeli, iki ya da daha çok kişinin orada olmayan kişilerle ilgili “Hüküm” veya “Karar” veriyor olmasıdır. Öğrenciler sıkça bunun emir kipi olamayacağı, dolaylı anlatım olması gerektiğini düşünmektedirler. Türkçe açısından ise burada yaptırım gücü olan veya olmayan bir mesajın üçüncü kişilere aktarımından önce iki ya da daha fazla kişinin bu konuyla ilgili kendi aralarında konuşmaları söz konusudur. Buradaki dolaylı emir “Yorum” eklenmemiş haldedir. Mesajı aktaracak olan kişi üçüncü kişilere yorum eklemeden, olduğu gibi aktarabileceği gibi yorum ekleyerek dolaylı anlatım da kullanabilmektedir. Bu aktarma aşamasıdır, yani bir sonraki süreçtir. Önceki

ortamda kararı veren kişi ya bu aşamada orada bulunmamaktadır ya da söyleyen kişiyle birlikte hareket etmektedir.

Üçüncü tekil kişi ve üçüncü çoğul kişi “Dolaylı emir” grubunu oluşturmaktadır. Öğrenimi ve öğretimi yukarıda belirtilen hususlara da bağlı olarak çok zor olmaktadır. Vücut dili kullanımı öğrenme aşamasını kolaylaştırmaya yardımcı olmakta ama kullanma aşamasında fazla faydalı olamamaktadır.

Mevcut sosyolojik zorluklara ek olarak ünlü uyumu gerektiren ekler de kullanılıyor olması konuyu daha da çetrefil hale getirmektedir. Buna bir de “-Sun” ekinin hem şimdiki zaman hem de i-mek fiili ile kullanılan bir ek olması ve bu ekin sözü edilen iki konumda üçüncü kişi tekil ve çoğul değil ikinci kişi tekil ve çoğulu ifade etmesi mevcut karışıklığı daha da artırmaktadır. Hatta bazı yabancı öğrencilerin baştan beri kabul ettikleri Türkçenin çok mantıklı bir dil olduğuna dair düşüncelerinin bu aşamada biraz değiştiğini söyledikleri olmaktadır.

Yukarıda da temas edildiği gibi bazı Türkçe öğreticileri bu işin çözümünü yanlış bir şekilde bu iki kişiyi kapsayan örnekleri öğrencilerle paylaşmamakta bulmaktadırlar. Bu da Türkçenin bir önemli özelliğini hatta bir üstünlüğünü öğretmemek anlamına gelmektedir.

İstek Kipi-Emir Kipi Kombinasyonunun Günümüzdeki Kullanımı ve Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler

Bu kombinasyon Türkçe açısından bir gereklilik olduğu kadar aynı zamanda da bir üstünlüktür. Dolayısıyla yabancılara Türkçe öğretilirken ya her iki kipin öğretiminin ardından ya da ayrı bir süreçte mutlaka öğretilmesi gerekmektedir. Her iki kipin öğretimi ve ardından öğretilmesi gereken kombinasyonun öğretici ve öğrenci açısından pek çok zorluk barındırdığı bilinmektedir (Çetin, 2011). Bazı öğreticilerin bunu bir seçenemiş gibi algılayıp kısmen öğretmeleri veya görmezlikten gelmelerinin kesinlikle yanlış olduğu bilinmelidir. Bu tavra bilimsel bir açıklama getirmek de mümkün değildir. Özellikle Türkoloji eğitimi almamış öğreticilerin bir kısmının tercih ettiği bu yaklaşımdan uzak durulmalıdır. Bu dil ile ilgilidir, yaygın kullanımdadır ve inisiyatif kaldıracak bir konu değildir. Öğreticinin görevi mevcut dili ve kullanımını öğretmektir.

Bu kombinasyon soru sorma ve cevap alma, yani iletişim kurma çabasından doğmuştur. Dilin esas amacı olan iletişim bu kombinasyonla en canlı haliyle kendini göstermekte, konuşma, bir üst boyuta taşınmaktadır.

Adı geçen kombinasyonun birinci ayağını istek kipinin birinci tekil kişisiyle sorulan soruya emir kipinin ikinci tekil kişisiyle cevap verilmesi oluşturmaktadır. Kişilerin mevki ve ilişkilerine bağlı olarak kibarlık ifade eden işleviyle ikinci çoğul kişisiyle de cevap verilebilir. İzin isteme, onay alma ya da verilmiş bir kararı uygulamak isteme mahiyetindeki bir soruya yüz yüze bir ortamda olumlu ya da olumsuz bir cevap beklenmesi söz konusudur.

Yabancılara Türkçe öğretilirken çok basit grafiklerle, “Cin Ali” figürleri kullanılarak bu diyalog gösterilmeli, iki kişi çizilmeli, aralarına konulan soru sorulan kişiye yönelmiş birinci ok figürünün üstüne soru işareti, ters yönü gösteren okun üstüne ünlem işareti konulmalıdır. Hemen ardından da öğrencilerden seçilen kişiler tarafından canlandırma yapılmalıdır. Böylece öğrenci, hem yazılı cümleyi, hem grafiği hem de canlandırmayı görerak “Dale Yaşantı Konisi”nin (Seferoğlu: Tarihsiz) sağlarnasını yapmalıdır.

İkinci adım istek kipi- emir kipi kombinasyonu olmamasına rağmen yine bu çatı altında verilmelidir. Bu aşamada emir kipi tekil üçüncü kişiyle sorulan soruya yine aynı kişiyle cevap verildiği, iki ya da daha çok kişinin diyalogundan söz ediyoruz. Burada yine bir soru soran kişimiz, bir de buna cevap veren kişimiz resmedilmeli, soruyu soran kişinin başının üzerindeki baloncukta hakkında konuşulan kişi yer almalıdır. Yine kişiler arasındaki oklar kullanılmalı birinde soru işareti, diğesinde ünlem işareti yer almalıdır.

Üçüncü adım istek kipi öğrenirken de gördüğümüz, biz kişisi ile sorulan grup içi bir soruya yine biz kişisiyle grup üyelerinden biri tarafından verilen gruba yönelik cevaplanan sorudan oluşmaktadır. En az üç kişiden oluşan bir grup tasvir edilmeli, sorunun ve cevabın grup adına olduğunu göstermek amacıyla kişiler tepeden başlayıp tepede sonlanan daire şeklinde bir ok işaretiyle çember içine alınmalıdır. Bu çemberin içine soru ve ünlem işareti yerleştirilmelidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu kullanım yabancılar tarafından oldukça kolay öğrenilmekte, kullanılmaya çalışılmaktadır.

Biz kişisiyle sorulan soruya yine biz kişisiyle cevap verilen bu kullanımda “Birlikte, beraber, haydi, hadi” gibi kelimelerin kullanımına önem verilmelidir. Öğrenci bu kelimeleri gördüğünde yapması gerekeni daha iyi kavrayabilmektedir.

Dördüncü aşama bir üstteki aşamanın farklı bir versiyonudur. Bu defa bir grubun bir kişi ya da gruptan cevap veya onay beklediği kompozisyonu görüyoruz. Cevap bekleyen grubun sorusu yine istek kipi birinci çoğul kişi ama cevap verecek olan kişi ya da kişiler grup içinden olmadığı için cevap siz kişisiyle olacaktır. Yine bir grup çizilir. Karşısına bir kişi ya da grup yerleştirilir. Aynı şekilde aralarına soru soran ve cevap verenleri işaret eden soru işareti ve ünlemle zenginleştirilmiş oklarımız yerleştirilir. Burada da diğer aşamalarda da olduğu gibi yazılı cümlenin yanında yer alan grafiğe ek olarak öğrencilerden seçilen kişilerle dramatizasyon yapılmalıdır.

Son aşamamız emir kipi çoğul üçüncü kişiyle sorulan ve cevaplanan bir soruyu ihtiva eden iki ya da daha fazla kişinin yüz yüze sohbetinden oluşmaktadır. Yine iki ayrı kişi, iki ayrı grup veya bir kişi ve bir gruptan oluşan bir kompozisyon çizilir. Yine soru soran ve cevap veren kişileri işaret eden oklarımız, soru ve ünlem işaretlerimiz konulur. Bu defa soru soran tarafın kafası üzerindeki baloncukta birden fazla kişi yer almaktadır.

Sonuç

Görüldüğü ve anlaşıldığı üzere gerek emir kipi gerek istek kipi gerekse her ikisinin oluşturduğu kombinasyon öğrenciye verilmesi hiç de kolay olmamakla beraber hayli başarılı olmaktadır. Yalnız buradaki başarı, sadece öğretici tarafından verilmiş şekliyle bir başarı olarak addedilebilir. Alıcı, yani öğrenci açısından ise durum hiç de öyle değildir. Bu başarısızlığın temelinde öğrenememe olgusu yatmamaktadır. Birinci başarısızlık nedeni uygulama aşamasındadır. Öğrencilerin en büyük şikayeti bu kadar güzel öğrendikleri bir konuyu neden konuşma diyaloglarına uygulayamadıkları yönündedir. Az çok kendi dillerinde de var olan bu durum neden bu kadar zorluk çıkarmaktadır? Zorluğun özü ana dildeki kompozisyonların ana dil kullanıcısı tarafından öğrenilmesi, diğerinin ise doğal olmayan bir yolla ikinci dil olarak öğrenilmesiyle ilgilidir. Çünkü ana dil kullanıcısı bunu doğal olarak yapmaktadır. Bu arada bu kompozisyonların ana dilde de çok kolay öğrenilemediğini söylemekte fayda var. Buna ek olarak Türk öğrencilerin de bu kombinasyonu öğrenirken zorlandıkları bilinmektedir. Bu konudaki sorunların ilk okuldan başlayıp üniversite yıllarına kadar sürdüğü de bir diğer gerçektir. Diğer dillerde de benzer zorlukların olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Çetin, M. (2011), *Yabancılarla Türkçe Öğretimi El Kitabı* (E-kitap), Dil Evi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1999), *Turkofoni Türkçe Öğren I*, Dil Evi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001), *Turkuaz Türkçe Konuşalım I*, Dil Evi Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun, A.B. (1995), *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (22-23 Ekim 1993), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G. (2002), “Eski Türkiye Türkçesinde istek kipi üzerine”, *İlmi Araştırmalar*, Cilt VIII, İstanbul, s. 35-50.
- Sarıçiyil, F. (2008), *İstek ve Emir Kiplerinin Öğretimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir (<http://www.belgeler.com/blg/1c0f/istek-ve-emir-kiplerinin-ogretimi-teaching-optative-and-imperative#> (07.09.2011))
- Uzman, M. (1992), *Türkçede Şart Kipi ve Emir Kipinin Tarih İçindeki Gelişimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Diğer Kaynaklar:** Seferoğlu, S. S., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Eğitim Teknolojileri Eğitimi Bölümü powerpoint sunumu (tarihsiz)